

ANADOLU'DA BİR VEFAİ ŞEYHİ: TAHRİR DEFTERLERİ İŞİĞİNDA DEDE KARKIN HAKKINDA BAZI DEĞERLENDİRMELER

Sadullah GÜLTEN*

Özet

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkili bir rol oynayan Dede Karkın'ın hayatına ve faaliyetlerine dair günümüze çok az bilgi ulaşmıştır. Bu bilgiler Menâkıbu'l-Kudsıyye Fi Menâsıbi'l-Ünsıyye ve Vilayetnâme gibi menâkıbnâmelerde yer almaktadır. Dede Karkın'ın hayatının menkıbelerle iç içe geçmiş olması onun hayatının ve faaliyetlerinin aydınlatılmasını engellemiştir. Dede Karkın'ın hayatının ve faaliyetlerinin tam olarak aydınlatılabilmesi menkıbevi bilgilerin yanında tarihî vesikaların da kullanılmasına bağlıdır. Bu noktada, Selçuklular dönemine de ait bazı bilgileri ihtiva etmesi bakımından tahrir defterleri müstesna bir öneme sahiptir. Bu cümleden olarak, makalede Dede Karkın ile ilgili menkıbevi bilgilerin yanı sıra Maraş, Mardin ve Hamid sancaklarına ait tahrir defterlerinden yararlanılarak Dede Karkın'ın Anadolu'nun neresine yerleşmiş olabileceği ve bir tarikat kurup kurmadığı meseleleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın kaynakları ise yukarıda belirtilen menâkıbnâmeler ile Maraş sancağına ait TD 108, TD 116, TD 168, TD 402, TD 419 ve TD 998; Mardin sancağına ait TD 64, TD 117, TD 200 ve TD 998; Hamid sancağına ait TD 30, TD 51, TD 121, TD 176, TD 438 ve MAD 3331 numaralı tahrir defterleridir.

Anahtar kelimeler: Dede Karkın, Zaviye, Tahrir Defterleri.

A VEFAI SHEIKH IN ANATOLIA: SOME CONSIDERATIONS ABOUT DEDE KARKIN IN THE LIGHT OF TAHRIR DAFTARS

Abstract

There are just a few information about Dede Karkın's life and actions who had got an important role İslamization and Turkification of Anatolia. The information we've got in our hands came from Vilayatnama and Menâkıbu'l-Kudsıyye Fi Menâsıbi'l-Ünsıyye. It is hard to determine the right and wrong in the real life of Dede Karkın's cause his life is mixed with truth and myth. We only can take Dede Karkın's life under the truth's light by using historical material with myhtical material. At this point Tahrir Daftar's has got an exceptional place cause they've got information about Saljukian era. So we used Mardin, Marash and Hamid Tahrir Daftar's to determine if Dede Karkın established a religious order and where exactly was he settled in Anatolia. Sources of our research are the Menakıbname's mentioned and; 64, TD 117, TD 200 and TD 998 numbered Mardin Daftars, TD 30, TD 51, TD 121, TD 176, TD 438 numbered Hamid Daftars, TD 108, TD 116, TD 168, TD 402, TD 419 Marash Daftars and the MAD (Maliyeden Mudavvar) 3331 Daftar.

Key Words: Dede Karkın, Zaviya, Tahrir Daftars.

*Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, sadullah-gulten@hotmail.com

Giriş

Malazgirt Savaşı'nın ardından ve özellikle Moğol istilası sırasında ve sonrasında Anadolu Türkler tarafından iskân edilmeye başlanmıştır. Moğol istilası ile birlikte farklı tarikatlara mensup pek çok şeyh ve derviş fikirlerini yaymak amacıyla Anadolu'yu kendileri için iyi bir ortam olarak görmüşler ve yerleşmek için burasını tercih etmişlerdir (Ocak, 1999: 121 vd). Yaylak ve kışlaklar arasında mevsimlik olarak hareket eden konar-göçer Türkmenler İslamiyeti kendi sosyal hayatları çerçevesinde öğrenmeye ve yaşamaya çalışırken, bu şeyh ve dervişler arasından dillerini kolayca anlayabildikleri abdal veya dede-baba olarak bilinen kişileri kendilerine önder olarak kabul etmişlerdir (Köprülü 1991: 19). Türkmenlerin eski inançlarını devam ettirmelerinde tarikat şeyhlerinin aynı zamanda birer kabile şefi olmasının önemli bir etkisi olmuştur. Bu kişiler hem şeyh hem de şef olarak kendilerine bağlı grupları daha kolay bir şekilde idare etmişlerdir (Ocak 2002a: 67). Türkmen kitlelerinin eski geleneklerini de muhafaza eden bir dinî anlayışa sahip olmaları Sünni bir devlet olan Anadolu Selçukluları ile mücadeye neden olmuş (Köprülü 1972: 161), nihayetinde Türkmen babalarının önderliğinde Babailer isyanı meydana gelmiştir. Bu isyan, XIII. yüzyılda Anadolu'daki en önemli olaylarından biridir. Selçuklu dönemindeki etkisinin yanı sıra isyana katılanların bakiyeleri Abdâlân-ı Rum adı altında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında da önemli bir rol oynamışlardır. Babai hareketinin itici gücü, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da etkin bir rol oynayan Vefai tarikatıdır (İnalçık 2000: 136). Vefai tarikatı Tacu'l-Arifin Seyyid Ebu'l-Vefai Bağdadî tarafından kurulmuş olup XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Türkmenler arasında pek çok mürid edinmiştir. Tarikatın Anadolu'daki ilk şeyhi aynı zamanda Oğuzların Karkın boyuna mensup bazı cemaatlerin de önderliğini yapan Dede Karkın'dır.¹ Fakat tarikatın esas etkisi Dede Karkın'ın halifesi ve Babai isyanının lideri olan Baba İlyas zamanına rastlamaktadır (Ocak 2006: 127).

Dede Karkın Vefai tarikatının Anadolu'daki ilk temsilcisi olmasına rağmen, halifesi Baba İlyas'ın ve onun halifesi Hacı Bektaş Velî'nin gölgesinde kalmıştır. Hacı Bektaş Velî'den önce ve ondan ayrı bir şekilde Anadolu'da irşad faaliyetine başlamış olmasına rağmen, zamanla Alevi-Bektaşî geleneği içinde yer almıştır. Günümüzde ise pek çok bölgeye dağılmış kalabalık bir talip topluluğuna sahip olan Dede Karkın Ocağı'nın kurucusu olarak kabul edilmektedir (Aksüt 2009: 77). Hayatı ve faaliyetleri hakkında günümüze çok az bir bilginin kalmış olmasından dolayı Anadolu'ya ne zaman geldiği, Anadolu'nun neresine yerleştiği ve faaliyetleri tam olarak aydınlatılamamıştır. Hayatı ve faaliyetleriyle ilgili olarak iki önemli kaynakta bazı bilgiler bulunmaktadır. Bunlar Elvan Çelebi tarafından yazılan Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye ve Hacı Bektaş Velî'nin menkıbevi hayatının anlatıldığı Vilayetname'dir. Elvan Çelebi, XIV. yüzyılda yaşamış olup Âşık Paşa'nın öğrencisidir. Babasından sonra şeyhlik makamına geçerek Çorum-Mecidözü arasında

kendi adıyla anılan köyde kurduğu zaviyesinde yaşamıştır. Eserinde XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'nun siyasi ve dinî hayatında rol oynayan Dede Karkın, Baba İlyas, Muhlis Paşa ve Âşık Paşa ile halifelerinin hayat hikâyelerini anlatmıştır. 1481-1501 tarihleri arasında Uzun Firdevsî tarafından derlenen ve yazılan Vilayetnâme'ye göre hem erken tarihli hem de Dede Karkın hakkında daha geniş bir bilgi ihtiva etmektedir. Bunun yanında, eğer Elvan Çelebi'nin söyledikleri gerçeği yansıtıyorsa, yazar Dede Karkın'la aynı soydan gelmektedir. Bu durum onun Dede Karkın'la ilgili verdiği bilgilerin değerini arttırmaktadır. Fakat, Menâkıbu'l-Kudsiyye'de Dede Karkın'la ilgili bölümün bir kısmı kopmuş olduğundan eser tam değildir (Elvan Çelebi 1995: [İnceleme Kısmı] XXVI; Vilayetnâme 1958: Önsöz; Ocak 2002b: 29-34). Bahsedilen her iki kaynağın da eksik taraflarının bulunmasına rağmen, bunlardan bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Nitekim bu konuda kıymetli çalışmalar yapmış olan Ocak, her iki kaynaktan bulunan bilgilerden hareketle, onun Moğollar önünden Harezmliler ile birlikte kaçarak Anadolu'ya geldiğini ve 1220'li yıllarda Maraş/Elbistan havalisine yerleştiğini düşünmektedir. Yine, Ocak'a göre, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat on yedi köyü vakıf olarak vermiş, burada kurduğu zaviyesinde görüşlerini Türkmenler arasında yaymıştır (Elvan Çelebi 1995: [İnceleme Kısmı] XL-XLII; Ocak 2006: 131).

Diğer taraftan, Alevi Ocakları ile ilgili çalışmalar yapmakta olan, Aksüt Dede Karkın'ın Maraş/Elbistan bölgesine değil de Mardin/Beriyyecik bölgesine yerleşmiş olduğunu ileri sürmektedir. Aksüt, bu görüşünü ileri sürerken Mardin'in Derik ilçesine bağlı Dedeköy'de bulunan Dede Karkın türbesinden ve Ednaî isimli şairin beyitlerinden hareket etmektedir. Ona göre, Dede Karkın Horasan'dan Kirman'a giden Oğuz topluluğundan olup, 1185 tarihinde Güneydoğu Anadolu'ya gelen ana Oğuz kolundan ayrılarak Beriyyecik'e gelmiş ve burada bir zaviye kurmuştur (Aksüt 2002: 61; Aksüt 2009: 77; Dedekarkınoğlu 2010: 20).

Dede Karkın'la ilgili diğer bir tartışma konusu ise bir tarikat kurup kurmadığı meselesidir. Bu bağlamda, Ocak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1433-34 senesine ait bir icazetnameden hareketle, Dede Karkın'ın Garkîni isimli bir tarikat kurduğunu ifade etmektedir. Ocak'a göre, bu tarikat Dede Karkın'ın bağlı olduğu Vefai tarikatının bir kolu olup, tarikatın şeyhleri Ebu'l-Vefa silsilesine bağlıydılar (Ocak 2006: 130 vd).

Dede Karkın'ın hayatının aydınlatılabilmesi için yukarıda belirtilen kaynakların yanında başka kaynaklara da ulaşmanın gerekliliği ortadadır. Bu itibarla, Osmanlı Devleti zamanında vergi gelirlerinin tespiti amacıyla tutulmuş tahrir defterleri XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu'su hakkında da bazı bilgiler ihtiva etmektedir. Anadolu'nun dinî, siyasi ve sosyal hayatında rol oynamış kişiler hakkında mevki-bevi bilgileri ile bu defterlerde yer alan bilgilerin karşılaştırmalı bir şekilde kullanılması bazı

problemlerin çözümüne katkıda bulunabilir. Nitekim her iki kaynağın karşılaştırmalı bir şekilde kullanıldığı önemli çalışmalar mevcuttur (Beldiceanu-Steinherr 2010; Kayapınar 2009). Bu çerçevede, tahrir defterleri üzerinde yaptığımız araştırmalar neticesinde Maraş, Mardin ve Hamid sancaklarına ait defterlerde dolaylı da olsa Dede Karkın'a dair önemli bazı bilgiler tespit edilmiştir. Çalışmada, XVI. yüzyılda düzenlenmiş olan Maraş sancağına ait TD 108, TD 116, TD 168, TD 402, TD 419 ve TD 998; Mardin sancağına ait TD 64, TD 117, TD 200 ve TD 998; Hamid sancağına ait TD 30, TD 51, TD 121, TD 176, TD 438 ve son olarak Maliyeden Müdevver Defterler arasında bulunan MAD 3331 numaralı tahrir defterlerinden yararlanılmıştır.

Dede Karkın Zaviyeleri

Maraş sancağının Göksun, Mardin sancağının Beriyyecik ve Hamid sancağının Uluborlu nahiyelerinde Dede Karkın isimli zaviyeler bulunmaktaydı. Arapça bir kelime olan zaviye, toplamak, men etmek manasına gelmekte olup, terim olarak herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağladıkları yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina veya bina topluluğunu ifade etmektedir (Ocak-Faruki 1986: 468). Bilindiği üzere, zaviyeler kuruldukları ıssız ve tenha yerleri mamur hale getirip iskâna açmalarıyla Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli görevler ifa etmişlerdir (Barkan 1942).

Maraş sancağı Karkınların yoğun olarak buldukları bölgelerden biriydi. Bu cümleden olarak, Göksun nahiyesinde Dede Karkın isimli bir zaviye mevcuttu. Bu zaviyenin hizmetini Karkın cemaati mensupları yerine getirmekteydi. 1526 tarihli defterde toplam 19 hane olan cemaatin 9 hanesi Dede Karkın zaviyesine hizmet etmekteyken, geri kalanları zaviyenin kurbandaranlarıydı (Sümer 1953: 87; TD 402: 536-537). Burada daha önce gözden kaçırılmış iki husus üzerinde durulması gerekmektedir. Bunlardan birincisi zaviyenin hizmetiyle ilgilenen neferlerden Musa Veled-i Eynebey'in Evlad-ı Dede Karkın olarak kaydedilmiş olmasıdır. Ayrıca, bu kişinin Pir olarak kaydedilmiş olması, zaviyenin başı olduğunu göstermektedir. İkinci husus ise kurbandaran olarak kaydedilen neferler arasında bulunan üç kişinin zaviyedeki diğer görevleriyle ilgili açıklayıcı bilgilerin mevcut olmasıdır. Buna göre, bu kişilerden ikisi muhtemelen zaviyenin temizliğinden de sorumlu olup, ayin-i cem sırasında 12 hizmeti yerine getirenler arasındaydılar. Bahsedilen cemaat 1530 tarihli icmal defterinde Küşne taifesine tabi ve Dede Karkın ismiyle kaydedilmiştir (TD 998/II: 456). Bu durum Dede Karkın isimli cemaatlerin ve köylerin onunla bağlantısını göstermesi açısından önemlidir.² Cemaat sonraki tahrirlere de Dede Karkın olarak kaydedilmiştir. 1563 tarihli defterde Küşne taifesi yerine Eşkinciyan taifesine tabi olarak gösterilen cemaat 17 hane ve 7 mücerred nüfusa sahipti.

Bahsedilen defterde zaviyeye ait herhangi bir bilgi yer almazken cemaat üyelerinden Bali, Bali Veled-i an Evlad-ı Dede Karkın olarak kaydedilmişti (TD 116: 234a). Bu bilgi, Dede Karkın zaviyesinin hâlâ mevcut bulunduğunu ve zaviyenin hizmetinin yine cemaat tarafından yerine getirildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Maraş bölgesinde Dede Karkın evladı olarak gösterilenler zaviyenin hizmetini yerine getirenlerle sınırlı değildir. 1563 tarihli tahrir defterinden sadece bir sene sonra yani 1564 tarihinde düzenlenen Kars-ı Maraş tahrir defterinde, Maraş'ın Göksun nahiyesinde bulunan Tenri Bayat isimli mezrada Dede Karkın oğulları ziraat eder ifadesi tespit edilmektedir. Dulkadirli beylerinden Alaüddeve Bey vakfına tabi olduğu belirtilen mezranın hasılı 620 akçeydi (TD 168: 244b). Bahsi geçen mezrada yukarıda sözü edilen Dede Karkın cemaatinin ziraat ettiği düşünülebilir. Fakat, 1563 tarihli deftere kaydedilmiş bütün cemaatlerin nerede yaylayıp kışladıklarının ayrıntılı bir şekilde verilmiş olması, Tenri Bayat mezarında ziraat edenlerin Dede Karkın cemaati olması durumunda bunun da belirtilmesi gerektiğini göstermektedir. Bundan dolayı, Tenri Bayat mezarında ziraat edenler Maraş bölgesinde bulunan ve kendilerini Dede Karkın oğulları olarak tanıtan başka bir grup olmalıdır. Nitekim Maraş bölgesinde bulunan Karkınlar yukarıda belirtilenler ile de sınırlı değildi. Keza, 1563 tarihli deftere göre Maraş bölgesinde Ayntab livasının Güllüce köyünde kışlayan ve Eymür taifesine tabi olan Karkın isimli bir cemaat daha bulunmaktaydı. Cemaat bu tarihte 21 hane ve 9 mücerred nüfusa sahipti (TD 116: 260a). Bu cemaatin, Alman seyyahı C.Nieburh'un Ayntab bölgesinde karşılaştığı (Sümer 1953: 89) Dede Karkın cemaati olması muhtemeldir. Her iki cemaatin de aynı cemaat olduğu kabul edilirse, Karkın cemaatinin de sonradan Dede Karkın ismini aldığı söylenebilir. Yine, Karkın boyuna mensup bazı cemaatler Maraş sancağında başta Maraş nahiyesi olmak üzere Elbistan kazasının nahiyelerinden Aynü'l-Arus ve Sarsap'ın bazı köylerinde yerleşik hayata geçmiş veya köy ve mezra arazisinde ziraatla meşgul olmuşlardı. Bu cümleden olarak, Karkın cemaatleri Aynü'l-Arus nahiyesinin Kale-i Aşağı Çopurca (TD 419: 281), Sarsap nahiyesinin Kalecik (TD 419: 205), Maraş nahiyesinin ise Çakal-ı Sagir köylerinde sakinlerdi (Solak 2004: 58). Aynü'l-Arus nahiyesine tabi İkipınar, Beştepe ve Teknecik karyelerinde ise hariçten ziraat etmekteydiler (Solak 1996: 266-268). Bunlardan başka, Aynü'l-Arus nahiyesinde Aktıl köyünün yakınlarında Karkın isimli mezra bulunmaktaydı (Solak 1996: 373). Ayrıca, yine Aynü'l-Arus'ta Karkın cemaatlerinin yayladıkları bir yaylak vardı (TD 108: 375a).

Menâkıbu'l-Kudsiyye ve Vilayetnâme'deki bilgilerden hareketle, Ocak'ın, Dede Karkın'a Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat tarafından Elbistan bölgesinde on yedi köyün vakıf olarak vermiş olduğuna dair görüşünü yukarıda aktarmıştık. Osmanlılar döneminde tutulmuş tahrir kayıtlarında da Maraş bölgesindeki pek çok köyde Karkınların yaşıyor olması, menakıbnamelerin verdiği bilgiler

ile örtüşmektedir. Elvan Çelebi, Dede Karkın'a vakıf olarak verildiğini belirttiği köylerin isimlerini zikretmemiştir (Elvan Çelebi 1995: 9). Bu yüzden, vakıf olarak verilen köyler ile tahrir defterlerinde Karkınların yaşadığı belirtilen köylerin aynı olup olmadığını tespit etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, Dede Karkın'ın, çevresinde bulunan Karkın cemaatlerinden bir kısmını kendisine vakıf olarak verilmiş köylere yerleştirmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda, Karkınların pek çoğunun Anadolu Selçukluları tarafından yerleştirildikleri köylerde Osmanlılar döneminde de yaşamaya devam ettikleri ifade edilebilir.

Mardin sancağına ait tahrir defterlerinde iki adet Karkın isimli köy tespit olunmaktadır. Bunlardan birinci köy Beriyyecik nahiyesine tabi olup Dede Karkın (TD 64: 363; TD 998/I: 53; TD 200: 837; TD 117: 110a; Göyünç 1991: 61), ikinci köy ise Mardin kazasına tabi olup, Karkın isminin farklı bir imla ile yazılmış şekli olan, Kargun isimlerini taşımaktaydı (TD 64: 265; TD 998/I: 49; TD 200: 566; TD 117: 169a). Beriyyecik nahiyesinde bulunan Dede Karkın köyünde Dede Karkın zaviyesi ve Dede Karkın'a ait olduğu belirtilen bir de türbe bulunmaktaydı. Bu cümleden olarak, köyün bulunduğu bölgenin Dede Karkın'ın etrafında bulunan Karkınlar tarafından iskâna açıldığı anlaşılmaktadır. Ebu Bekr-i Tirhani'nin 1470-1471 tarihli Kitab-ı Diyarbekiriyye isimli eserinde, Dede Karkın köyünün bulunduğu bölgenin Dede Karkın mevkii olarak geçmesi de bu iddiayı kuvvetlendirmektedir (Ebu Bekr-i Tirhani 2001: 38). Kitab-ı Diyarbekiriyye'nin yazıldığı dönemde bölgenin Dede Karkın mevkii olarak bilinmesi, Karkınların buraya uzun bir müddet önce ve kalabalık bir grupla gelmiş oldukları anlamına gelmektedir. Tahrir defterlerinde de bu yönde bilgiler mevcuttur. Bir ara nahiyeye merkezi de olan köyde 1518 tarihinde 71 hane, 9 mücerred ve 1 şeyh; 1530 tarihinde 91 hane, 25 mücerred, 3 şeyh; 1540 tarihinde 132 hane, 80 mücerred, statüsü belirtilmeyen 14 nefer ve 3 şeyh; 1564 tarihinde ise 117 hane ve 66 mücerred nüfus bulunmaktaydı. Tahmini nüfus hesaplamalarında kullanılan (hane x 5 + mücerred) formülüne göre, köyde 1518 tarihinde 365, 1530 tarihinde 483, 1540 tarihinde 757 ve son olarak 1564 tarihinde 651 kişi yaşamaktaydı. Köy nüfusunun her tahrirde artması bu artışın normal şartlarda olmadığını ve köyün göç aldığını göstermektedir.

Tahrir kayıtlarında köyde yaşayan şeyhlerden bahsedildiğini yukarıda belirtmiştik. 1540 tarihli defterde şeyhler hakkında önemli bilgiler bulunmakta olup, bunlar köyde bulunan Dede Karkın zaviyesinin zaviyedarlarıydılar. Bu kişiler Şeyh Hüseyin Veled-i Şeyh Abdullah (TD 200: 839),³ Şeyh Ahmed Veled-i Şeyh Kasım ve Şeyh Hasan Veled-i Şeyh Güne isimlerini taşımaktaydılar (TD 200: 839).⁴ Bu noktada, XVI. yüzyılda köy nüfusunun hızlı bir şekilde artmasının nedeni olarak Dede Karkın zaviyesinin ve türbesinin Karkınların bölgeye gelip yerleşmelerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu durum günümüzde de köyün ocak merkezi olarak

kabul edilmesiyle açıklanabilir. Ayrıca, Kitab-ı Diyarbekiriye'de Dede Karkın köyünün kurulduğu bölgenin Dede Karkın mevki olarak geçmesi, Dede Karkın'ın bölgede bizzat bulunmuş olduğu izlenimini vermektedir. Burada sözlü gelenekten yararlanarak Dede Karkın'ın hayatına dair bir takım malumat veren Ednai'nin beyitlerinin de göz önünde tutulması gerekmektedir. Ona göre, Dede Karkın Mardin bölgesinde yaşamış bir evliya idi.⁵

Öte yandan, köyün kalabalık bir nüfusa sahip olmasına rağmen, nüfusunun zamanla azaldığı ve buna paralel olarak isminin de değiştiği görünmektedir. Köyün ismi zamanla Dedeköy olarak değişmiştir. Köyün nüfusunun azalmasının ve isminin değişmesinin nedeni tespit edilememekle birlikte, burada yaşayan kişilerin Osmanlı-İran savaşlarından etkilendikleri ve bundan dolayı köy nüfusunun azaldığı ifade edilebilir. Nitekim 15-20 Mayıs 1516 tarihinde Bıyıklı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile Karahan Ustaclu komutasındaki Safevi ordusu Dede Karkın mevkiinde savaşmışlardır. Savaşı Osmanlı ordusu kazanılırken, savaştan sonra Safevilere bağlı topluluklardan bir kısmı onlara sığınmıştır (Taşğın 2009: 210). 1516 tarihinde vukubulan bu savaştan sonra da köy nüfusunun artmaya devam etmesi bir paradoks yaratmakla birlikte, savaşın etkilerinin uzun yıllar devam ettiği veya bölgede iki kuvvet arasındaki çarpışmaların devam etmesi sonucunda köy nüfusunun boşaldığı düşünülebilir.

Maraş ve Mardin bölgesinde bulunan zaviyelerden başka Dede Karkın isimli bir başka zaviye ise Hamid sancağına bağlı Uluborlu kazasının Yassıviran köyünde bulunmaktaydı. Ayrıca, Hamid sancağında Karkın adıyla biri mezra üçü de köy olmak üzere toplam dört adet yer ismi tespit olunmaktadır (TD 30: 401; TD 121: 404; TD 438/I: 302; TD 994: 137; TD 51: 233b). Bunlardan başka, bölgede Eğirdir Yörükleri arasında temsil olunan bir de konar-göçer Karkın cemaati yaşamaktaydı (TD 121: 535; TD 176: 244). Bölgede dört adet Karkın isimli yerin ve bir konar-göçer cemaatin bulunması Hamid bölgesinin Karkınların gelip yerleştikleri ve konar-göçer hayata devam ettikleri önemli yerlerden biri olduğu anlamına gelmektedir. Yassıviran köyünde bulunan Dede Karkın zaviyesi bilhassa dikkat çekicidir. Zaviyenin zaviyedarı olan Derviş Sinan'ın da -tıpkı Maraş'taki Dede Karkın zaviyesinin zaviyedarı gibi- Dede Karkın evladı olarak belirtilmiş olması üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu bilgi onların Dede Karkın ile olan ilişkilerini hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak şekilde göstermektedir (MAD 3331: 36; TD 438/I: 275).⁶ Özellikle, Şah Kulu isyanından sonra, köyde yaşayanların kızılbaş oldukları için İran'a gitmiş olmaları (Arıkan 1988: 22, 136), Dede Karkın gibi heterodoks anlayışa sahip oldukları anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, bölgede bulunan Karkın isimli köylerin kurucuları veya sakinleri ile konar-göçer cemaatin Dede Karkın'la ilişkisini ortaya koymak -şimdilik- mümkün görünmemektedir. Onların tamamının Dede Karkın'ın etrafında bulunup -Yassıviran köyünde yaşayanlar gibi-

sonradan buraya gelmiş olabilecekleri gibi, Karkınların Anadolu'ya gelişleri sadece Dede Karkın'ın önderliğinde gerçekleşmediği için, onunla herhangi bir bağlarının olmaması da mümkündür.

Dede Karkın zaviyeleri ile Maraş, Mardin ve Hamid bölgelerindeki Karkın topluluklarından bahsettikten sonra bu bilgilerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmalıdır. Maraş sancağında Dede Karkın oğullarından söz edilmesi, Dede Karkın adına kayıtlı bir zaviyenin bulunması, zaviyenin başındaki kişinin Dede Karkın evladı olarak belirtilmesi, konar-göçer ve yerleşik Karkınların yaşaması ayrıca Karkın isimli bir mezranın mevcudiyeti onların burada yoğun bir şekilde bulduklarını göstermektedir. Fakat bu durum Dede Karkın'ın buraya yerleştiği ve Sümer'in iddiasının aksine, burada ölerək zaviyesine defnedildiğini göstermez (Sümer 2001: 499). Bu noktada Beriyyecik nahiyesinde de Dede Karkın isimli bir zaviyenin ve ona ait olduğu kabul edilen türbenin bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim 1470 tarihinde Dede Karkın mevkii olarak geçen yerin Karkınların yerleşmeleri sonucunda Dede Karkın isimli köye dönüşmüş olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu bölgenin, köyün kurulmasından önceki tarihlerde de Dede Karkın mevkii olarak bilinmesinde Dede'nin burada belli bir müddet kalması etkili olmuş olmalıdır. Hatta burada ölerək adına yapılmış türbeye defnedilmiş olması galip ihtimaldir. Maraş ve Mardin bölgeleri arasındaki mesafenin çok uzak olmadığı dikkate alınır, Dede Karkın'ın Anadolu'ya geldiği ilk yıllarda Maraş/Elbistan bölgesinde bulunduğu, fakat sonradan Mardin/Beriyyecik bölgesine giderek burada öldüğü söylenebilir. Bununla birlikte, Dede Karkın'ın çevresinde bulunup, daha sonra muhtelif yerlere dağılan Karkınların bulunduğu her yerde, Dede Karkın'a nispet edilen bir türbe/mezar bulmak da mümkündür (Elvan Çelebi 1995: [İnceleme Kısmı] XLII). Nitekim Konya'ya bağlı Çumra ilçesindeki Karkın köyü ile Malatya'ya bağlı Bimare/Beymare köyünde de Dede Karkın'a ait olduğu söylenen türbeler vardır (Aksüt 2002: 66; Önder 1966: 37; Sivrikaya 2008: 1). Bu durum sadece Dede Karkın'la ilgili olmayıp, Türkmenlerin hayatına derinden tesir etmiş ve bir kült haline gelmiş kişilere atfedilen pek çok türbeyi ve mezarı Balkanlarda ve Anadolu'da bulmak mümkündür.

Dede Karkın'ın tarikat kurup kurmadığı meselesine değinilecek olunursa, Tenri Bayat mezrasında ziraat eden kişilerin Dede Karkın oğulları, Maraş ve Hamid sancaklarında bulunan zaviyelerin zaviyedarlarının da Dede Karkın evladı olarak zikredilmeleri Dede Karkın'ın bir tarikat kurduğu ve bu kişilerin de onun müridleri olduğu anlamına gelmektedir. Burada, Dede Karkın'la ilgili Vilayetname'deki bilgiler göz önünde tutulacak olunursa mesele açıklığa kavuşacaktır. Vilayetname'ye göre, Dede Karkın Güneydoğu Anadolu'da yaşamış bir Türkmen babası olup, ona tabi olan kişiler geyik derisinden yapılmış bir çeşit tac giymekteydiler. Hatta Hacı Bektaş da İbrahim Hacı isimli müridine geyik derisinden tac giydirdiği için Dede

Karkın oğullarıyla İbrahim Hacı oğulları arasında bu tacın kim tarafından giyileceği üzerine bir anlaşmazlık çıkmış, sonunda davayı Dede Karkın oğulları kazanarak yalnız kendileri geyik derisinden yapılmış tacı giyme hakkına sahip olmuşlardır (Vilayetnâme 1958: 21). Vilayetname'de Dede Karkın oğulları ibaresiyle onun müridlerinin kasedildiği açıktır. Bu itibarla, Dede Karkın Anadolu'ya Vefai şeyhi olarak gelmiş, sonradan Vefai tarikatının bir kolu olarak tarikat kurmuştur. Tarikatın adına tahrir defterlerinde rastlanılmamış olmakla birlikte, Ocak'ın belirttiği üzere, Garkînî ismini taşıması muhtemeldir. Garkînî tarikatı doğal olarak daha ziyade Dede Karkın'ın etrafında bulunan Karkınlar arasında yayılmış, onlar ise gittikleri yerlere bu tarikatı götürmüşlerdir.

Sonuç

Dede Karkın, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli bir rol oynayan Vefai tarikatının Anadolu'daki ilk temsilcisidir. Oğuzların Karkın boyuna mensup bazı cemaatlerin hem dinî hem de siyasi önderi olmasından dolayı etrafında önemli bir nüfus bulunmuştur. Bunlar dağıldıkları bölgelerde onun hatırasını yaşatmak adına zaviyeler kurmuş ve ona isnat edilen mezar ve türbeler yapmışlardır. Bu yüzden Maraş, Mardin ve Hamid bölgelerinde Dede Karkın isimli zaviyelerin bulunmasından hareketle, bir zaviye kaydının Dede Karkın'ın yaşadığı yeri tespit etmek için tek başına yeterli olmadığı açıktır. Özellikle, zaviyelerin bulunduğu her üç bölgenin de Karkınların yoğun olarak yaşadıkları yerler olması, onların Dede Karkın'ın anısını yaşatmak ve mensubu buldukları tarikatı yaymak için onun adına zaviye kurduklarını göstermektedir. Fakat Maraş bölgesinde Dede Karkın cematlerinin yoğun olarak bulunmasından ve menakıbnamelerdeki bilgilerden hareketle Dede Karkın'ın Anadolu'ya geldiği ilk yıllarda Maraş bölgesinde bulunduğu daha sonra Mardin bölgesine giderek burada öldüğü ifade edilebilir. Dede Karkın Ocağı talipleri tarafından ocak merkezinin Dede Karkın (Dedeköy) köyü olarak kabul edilmesinin yanı sıra köyde adına zaviye ve türbenin bulunması, ayrıca sözlü geleneğe dayanarak Dede Karkın'ın hayatı hakkında bilgi veren Ednaî'nin de Mardin bölgesini işaret etmesi mezarının burada olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, tahrir defterlerinde geçen evladı veya oğlu kelimelerinden onun bir tarikat kurduğu ve Karkın boyuna mensup pek çok kişinin bu tarikatın müridi olarak gittikleri yerlere Garkînî tarikatını götürdükleri ifade edilebilir. Son olarak, tahrir defterlerinin Anadolu'nun dinî, siyasi ve sosyal hayatında rol oynamış kişiler hakkında da bir takım bilgiler edinebileceğimiz önemli kaynak arasında bulunduğu belirtilmelidir.

Sonnotlar

¹ Karkınlar, Reşidüddin tarafından Oğuzların 24 boyundan biri olarak gösterilmiştir (Togan 1982: 50-52). Bu isim tahrir defterlerinde Karkın imlasının yanı sıra Kargin ve Kargun imlalarıyla da yazılmıştır. Menâkıbu'l- Kudsiyye'de ise Ğarkın şeklinde geçmektedir.

² Alman seyyahı C.Nieburh'un Ayıntab bölgesinde bulunduğunu belirttiği Dede Karkın cemaati (Sümer 1953: 89) ile Mardin ve Malatya sancaklarındaki Dede Karkın köylerinin sakinleri Dede Karkın'ın çevresinde bulunan Türkmenlerden başkası değildi. Malatya sancağındaki Dede Karkın köyünü kuranlar, 1734 tarihinde Sivas sancağındaki Alacahan'a yerleştirilmesi düşünülen ve sonraki gelişmeler sonucunda iskânından vazgeçilen (Halaçoğlu 1997: 107-108) Malatya sancağı dâhilindeki Dede Karkın cemaati mensupları olmalıdır.

³ "Mezkûr Şeyh Abdullah defter-i atikte Dede Karkın zâviyesine bir çiftlik zeminli zâviyedâr olmağın yine defter-i cedid-i hakanide üslûb-ı sâbık üzere bir çiftlik zeminli zâviyedâr kaydolundu."

⁴ "Mezkûrlar zâviyedâr olub ayende ve ravendeye hizmet eyleyip ol-mukâbele kadimü'z-zamanda yarımşar çiftlik-i zemin ile muaf olugelip defter-i atike de mukâyed olmağın defter-i cedide dahi üslûb-ı sâbık üzere yarımşar çiftlik zeminleriyle muaf kaydolundu."

⁵ Gün bu kadar keramet-i evliya huzur eyledi
Mardin'de idi Sultan İbrahim'e hali malum eyledi. (Kışlal-Yeşilyurt 1999: 162)

⁶ "Vakf-ı zâviye-i Karkın Dede der karye-i Yassıviran meşihâteş be-mektûb-ı kadı der-tasarıf Derviş Sinan Dede an Evlâd-ı Karkın Dede mezkûr zâviyenin karye-i Yassıviran'da 40 dönüm yer ve 2 dönüm deym ve bahçe ve Ayazmend sınırında 4 dönüm harab bağ ve 3 dönüm deym ve Pıralu sınırında 20 dönüm yer vakfın yeridir. Uluborlu kadısı şeri' mektûb verdiği ecilden deftere sabit olundu. Hasıl 280."

Kaynakça

I. Arşiv Vesikası

A.Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Tahrir Defterleri (TD): 30, 64, 121, 176, 200, 402, 419, 994.
2. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): 3331.

B. Kuyûd-ı Kadime Arşivi Tahrir Defterleri (TD): 51, 108, 116, 117, 168.

II.Yayınlanmış Arşiv Vesikası

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri 937/1530. I, Ankara, 1993: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay.

998 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-ı Bekr ve Arap ve Zü'l- Kadiriyye Defteri 937/1530. I, Ankara, 1998: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay.

998 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-i Bekr ve Arap ve Zü'l- Kadiriyye Defteri 937/1530. II, Ankara, 1999: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay.

III. Araştırma ve İncelemeler

- ARIKAN, Zeki (1988). *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- AKSÜT, Hamza (2002). *Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri*. Ankara: Yurt Kitap Yay.
- (2009). *Aleviler*, Ankara: Yurt Kitap Yay.
- BARKAN, Ö. Lütfi (1942). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler; İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler". *Vakıflar Dergisi*, Cilt II.
- BELDİCEANU-STEİNHERR, Iréne (2010). "Osmanlı Tapu-Tahrir Defterleri İşığında Bektaşiler (XV-XVI. Yüzyıllar)". Çev. İzzet Çıvgın, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3.
- Dede Kargın/ Şiirler (1999). Haz. Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, Mersin.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2010). *Dede Garkın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap Yay.
- TİRHANİ Ebu Bekr-i (2001). *Kitab-ı Diyarbekiriyye*. Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ÇELEBİ, Elvan (1995). *Menâkıbu'l Kudsiyye Fi Menâsibi'l-Ünsiyye*. Haz. İ. E. Erünsal-A.Y. Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- GÖYÜNÇ, Nejat (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (1997). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İNALCIK, Halil (2000). "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?". *Söğüt'ten İstanbul'a*, Derleyenler. Oktay Özel-Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1984). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Ankara: Atay Kültür Yay.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1999). "Din ve Düşünce". *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C.I, Ed. E. İhsanoğlu, İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş.
- (2000). *Babaîler İsyanı*. İstanbul: Dergah Yay.
- (2002a). *Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü: Sarı Saltık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- (2002b). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yay.
- (2006). “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefai Tarikati”. *Belleten*, C. LXX.
- OCAK, Ahmet Y.-FARUKİ, S. (1986). “Zaviye”. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul.
- ÖNDER, Mehmet (1966). *Anadolu Efsaneleri*. Ankara.
- SİVRİKAYA, Sümeyra (2008). *Geçmişten Günümüze Karkın*. Konya: Ankara Ofset
- SOLAK, İbrahim (1996). Kanuni Döneminde Elbistan Kazası. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Konya.
- (2004). *XVI. Yüzyılda Maraş Kazası*. Ankara: Akçağ Yay.
- SÜMER, Faruk (2001). “Karkın”. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul.
- (1953). “Bozoklu Oğuz Boylarına Dair”. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Dergisi*, XI. Cit I. Sayıdan ayrı basım, Ankara.
- TAŞĞIN, Ahmet (2009). “Safevî Osmanlı Savaşı’ndan İtibaren Dinî Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 49, Ankara. ss. 209-223.
- TOGAN, Zeki Velidi (1982). *Oğuz Destanı, Reşüdidin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- Vilâyet-nâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli* (1958): Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılâp Kitabevi